

Részlet Cseresnyési László: *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája* (Budapest, Tinta Könyvkiadó) c. könyvének „Nyelvek a nyelvben” fejezetéből. Ez a rész a kötet 78–88. oldalán található, az itt oktatási céllal közreadott szöveg még a kötet lezárása előtti, nem végleges változat.

3.2. Férfi nyelv, női nyelv (1+1=1)

A női és a férfi nyelvváltozatok különbsége iránt régóta létezik tudományos érdeklődés, vö. Jespersen (1922: 237–254) és Bodine (1975a). A kutatás kezdetben a nemek szerint rendszeresen elkülönülő, de a férfiak és nők biológiai különbségeivel közvetlenül nem magyarázható változatok, azaz a **genolektusok** (angol *genderlect*) vizsgálatára szorítkozott. Bár a szakirodalomban előfordulnak ilyen állítások, valójában nem tudunk olyan genolektusról, amely az egyik nem kizárólagos tulajdona lenne: azaz a férfiak és nők mindenütt ugyanazon a nyelven beszélnek. A genolektusok egyes elemei viszont lehetnek mind **kizáró**, mind pedig **preferenciális** jellegűek. Kizáró jellegű például a japánban férfinyelvi *ore* vagy *boku* ‘én’ és a női nyelvi *atashi* vagy *atai* ‘én’ névmások használata. Preferenciális viszont a partikula választása a *Iku zo* ‘Megyek’ mondatban: a *zo* partikulát főként férfiak használják, de női beszélőknél is előfordul. Az 1970-es években a nemek szerint eltérő nyelvhasználat kutatásnak két új témája jelenik meg: egyrészt a női/férfi *társalgási stratégiák*, másrészt a nemi disztkrimináció, azaz a *szexizmus* nyelvi vizsgálata.¹

Mielőtt a nyelv és nemiség három alapvető témakörének — szexizmus, társalgási stratégiák (interakció) és genolektusok — tárgyalására térnénk, meg kell említeni, hogy a *nem* szó három különböző dologra utal. Van a természetes (biológiai) nem — *női nem*, *férfi nem* (angol: *sex*), másrészt sok nyelvben létezik nyelvtani nem, azaz pl. hímnemű és nőnemű szavak eltérő ragozási és egyeztetési kategóriáikkal, pl nőnemű a francia *la lune* és hímnemű német *der Mond* ‘hold’ (angol: *gender*). A ragozási-egyeztetési osztály értelmében vett „nem” sokszor nem a szexuson alapuló kategória, hanem az élő/élettelen ellentét vagy a jelölt tárgy fizikai alakja határozza meg (Corbett 1991).² Harmadik jelentésében a *nem* szó a társadalmi beilleszkedés során elsajátított nemi identitást jelöli (amelynek angol neve szintén *gender*, oroszul ebben a jelentésben vették

¹ Alapvető források: Holmes & Meyerhoff (2003), Thorne & Henley (1975), Thorne, Kramarae & Henley (1983), Philips & al. (1987), Coates & Cameron (1989), Cameron (1990), Hall & (1992), Bucholtz & al. (1994), Hall & Bucholtz (1995), Bergvall & al. (1996), Warner & al. (1996), Wodak & Benke (1997), Ide & Hill (1998), Romaine (1999), Hellinger & Bussmann (2001–2002), Baron & Kotthoff (2002), Labov (1990), *Ling. online*: http://www.linguistik-online.de/heft1_99/inhalt.html és http://www.linguistik-online.de/11_02/index.html, valamint <http://www.umbc.edu/cwit/syllabi.html>; <http://deall.ohio-state.edu/chan.9/> - [top](http://www-personal.umich.edu/~jlawler/gender.html)<http://www-personal.umich.edu/~jlawler/gender.html>.

² A tamilban az emberek és az istenek természetes nemük szerint nyelvtanilag hímneműek vagy nőneműek, minden egyéb semleges. Egy másik dravida nyelvben a kolamiban a „hímnemű ember”, az ausztrál diyariban a „nőnemű élőlény” névszói kategóriája áll szemben minden egyébvel. Az odzsibvé (Ojibwa) egy algonkin indián nyelv az „élő” és „élettelen” kategóriát különbözteti meg. Az előbbibe esik minden, aminek ereje van, így a csillag, a pipa és a legenda is. Az ausztrál dyirbal nyelvben négy osztály (nyelvtani nem) van: hímnemű élőlények, nőnemű emberi lények, ehető dolgok a hús és gyümölcs kivételével és egyéb létezők (Dixon 1972). A névszói kategóriákhoz, vö. Craig (1986).

át a *гендер* szót: <http://www.owl.ru/gender/010.htm>). A magyar *nem* szót erre a jelentésre célszerű lefoglalni, és ezzel szembeállítani a *természetes* és *grammatikai nem* kifejezéseket.³

A nemek közötti nyelvhasználati eltéréseket részben biológiai okokkal lehet magyarázni: léteznek kognitív és anatómiai különbségek (Rosenkrantz & al. 1968, Halpern [1986] 2000, Williams & Best 1990, Caplan & al. 1997, Unterbeck & Rissanen 1999). Így magyarázható, hogy a nők magasabb hangon beszélnek, mint a férfiak (Titze 1989, Henton 1995),⁴ hogy az anyanyelv elsajátításában a lánygyermek gyorsabbak a fiúknál és hogy kevésbé hajlamosak a dyslexiára. A biológiai adottságok azonban nyilvánvalóan a kulturális környezettől függően formálódnak (Smith 1979, Coates [1986] 1993: 143–167). A nemek szerinti eltérő nyelvhasználat létrejöttében szerepet játszó (véltetően) biológiai tényezőket már csak a tanulás és a szocializáció által átalakított formájukban ismerjük. Már Margaret MEAD (1901–1978) összehasonlító antropológiai elemzése is igazolták, az ún. „férfi” és „női” tulajdonságok alapvetően nem biológiai, hanem társadalmi eredetűek (Mead 1935: 279, 1949).

A női nem marginalizált és a férfinemhez képest jelölt kategória. „*Tu es janua Diaboli*” ‘Te vagy a Sátán kapuja’ — szólítja meg a nőt, az eredendő bűn okát Tertullianus egyházatyja a *De cultu feminarum* (A női viseletről) c. művében. „*Áldott vagy Te, Örök Istenünk, a Világ Ura, aki nem nőnek teremtettél engem*” — mondja a zsidó férfiak reggeli imája.⁵ Japánban a nők belépési tilalma (女人禁制 *nyonin-kinsei*) nemcsak a shinto vallás helyeire vonatkozik, hanem a halászhajókra is, mert a hajószellem (*funadama*) nem tűri a nőket (Ackroyd 1959, Segawa 1963, Morrell 1980, Nakamura 1983, Takemi 1983, Grapard 1991). Egy konfuciózus tudós, Kaibara Ekken

³ A magyar *nem* szó már a Halotti beszédben előfordul ‘fajta, nemzetség’ jelentésben. Más használatára a 18. század előtt nincs adat. A latin *genus* eredeti jelentése ‘származás, nemzetség’. A ‘nyelvtani nem’ jelentéshez: Varro *De Lingua Latina* X. §22. Hasonló a német *Geschlecht* ‘nem’ története (< középfelnémet *geslähte* ‘törzs, nemzetség; tulajdonság’ < ófelnémet *gislahti* (vö. modern *nachschlagen, nacharten*). A *genus* származéka a francia (*genre* >) *genre* és az angol *gender* (eredetileg: ‘fajta’, *Hamlet* 4.7.18, *Othello* 1.3.326). TERMÉSZETES / NYELVTANI NEM **A:** *natural gender (sex) / grammatical gender*, **N:** *das (natürliche) Geschlecht / das Genus, das grammatische Geschlecht*, **F:** *le genre naturel / le genre grammatical*, **O:** *естественный род (пол) / грамматический род*, **J:** 自然性 *shizensei* / 文法性 *bumpōsei*, **K:** 自然的性 *ziran de xing* / 语法的性 *yüfā de xing*.

⁴ A frekvencia-átlagok arányai 1::1,5 fölött vannak a magyarban, a lengyelben vagy az angolban. A japán férfi és női beszéd frekvenciaátlagainak aránya jóval 1::2 fölött van, amit nem lehet csupán anatómiailag magyarázni. Bizonyos sajátos stílusokban 400 Hz fölötti frekvenciák is gyakoriak. A japán áruházi liftkezelő nők beszédstílusát lehet itt példaként említeni, akiket külön „tréner” tanít meg magas hangon csicseregve és sajátos intonációval beszélni (Loveday 1981, van Bezooijen 1995).

⁵ Oberlander Baruch szerk. *Sámson fohásza*. Budapest: Chábád Lubavics, 1998, 104. A hasonló idézetek vég nélkül szaporítók. Héziadosznál (*Munkák és Napok* 53–105) Pandora, az első nő szabadítja ki a szelencébe zárt betegségeket és bajokat. Platón szerint (*Timaios* 91a-e) madárként születnek újjá azok a férfiak, akik könnyelműen éltek, azokból, akikben nem volt hajlandóság a filozófia iránt földönjáró vadállatok lesznek, azok pedig, akik gyáván és becstelennül éltek — új életükben nőkké válnak.

貝原益軒 szövege alapján szerkesztett japán nőnevelési tankönyv, a *Nőknek szóló nagy tanítás* (女大学 *Onna daigaku*, 1716) szerint a női természet öt baja az önfejűség, a rosszindulat, a pletykázkodás, az irigység és az ostobaság. Ezek tizből hét vagy nyolc nőben megvannak: ezért aztán a nő alá van rendelve a férfinak. A női önvizsgálat és önbírálat — folytatja fejtegetését a tudós — valamelyest gyógyír lehet erre, de az alapvető bajnak, az ostobaságnak oka az, hogy a nő lényege a *yin* princípium, vagyis az éjszaka és sötétség, míg a férfié a *yang*, a tisztaság és világosság. Az európai kultúrában persze az ilyesféle férfisovinizmussal szögesen ellentétes, „lovagi” attitűd is létezik. A nő megvetése és lealacsonyítása, istenítése és piedesztálra emelése nyilván ugyanannak az értetlenségnek a megnyilvánulása (Bloch 1991, Bloch & Ferguson 1989).

A *sexism* szó az angolban a *racism* ‘fajgyűlölet’ mintájára jött létre és terjedt el az 1960-as években. Hasonló módon képzett az *ageism* ‘életkor szerinti diszkrimináció’ kifejezés. Angolul *sexism* szóhoz hasonló értelemben használatos a *gender bias* kifejezés is (Cannon & Roberson 1985). Tudományos probléma-e a nyelvi **szexizmus**?⁶ A nyelv tükrözi a diszkriminációt és többé-kevésbé észrevétlenül újratermeli azt. A nyelvben tetten érhető diszkrimináció elleni küzdelem nem a nyelvészet feladata, de a szexizmus jelenségének szociolingvisztikai elemzése legitim tudományos probléma. Számos nyelvi tanácsadó munka is foglalkozik a szexizmusmentes nyelvhasználattal (pl. az angolhoz: Miller & Swift 1976/1988, Persing 1983, Maggio 1987, 1991).

Miféle nyelvi distinkciók alakulnak a társadalmi nyelvhasználatban szexizmussá, nyelvi diszkriminációvá? Olyan szópárokban, mint *színész/színésznő*, *költő/költőnő*, *orvos/orvosnő*, *szerző/szerzőnő* a „nőneműsített” változat (jelöletlen) kiinduló alakja a hímnemű: csak ehhez *képest* létezik a női forma, amelynek használata legtöbbször kisebb szakértelmet, teljesítményt és értéket implikál.⁷ A magyar *profí/professzionális*, az angol *professional* és a japán *kurōto* 玄人 ‘hozzáértő’ jelentése férfi esetben egyértelmű, nő esetében viszont a ‘prostituált’ jelentés ugyanilyen kézenfevő. Az „érett” férfi, a „beérett” tehetség japánul *kareta* 枯れた, de ugyanez a szó nőre mondva mást jelent: ‘hervadt, öreg’. Ezzel párhuzamba állítható az olyasféle angol szópárok „női” változatának a pejoratív jelentésváltozása, mint pl. *master* ‘gazda, úr’, de *mistress* ‘a

⁶ A szexizmus és a női nyelv kutatásához: Vetterling-Braggin (1981), Swann & al. (1999), német: Pusch (1984), Trömel-Plötz (1982), Hellinger (1990), Frank (1992), Heilmann (1995), Breiner (1996), Sieburg (1997); francia: Yaguello (1978, 1989), Labrosse (1996); spanyol: Suardiaz (1973/2002), Calero Fernández (1999); orosz: Mamonova (1989), Tafel (1997); japán: Cherry (1987), kínai: Tang [1988], Tan (1990). Az Amer. Pszichológiai Szövetség publikációs irányelvei: Guidelines to Reduce Bias in Language, 1977/2001, <http://www.apa.udel.edu/apa/publications/texts/nonsexist.html>, az Amerikai Nyelvészeti Társaság *Guidelines for Nonsexist Usage* c. határozata (<http://www.lsadc.org/>) és T. A. van Dijk bibliográfiája: <http://www.discourse-in-society.org/Bibliography%20Sexism.htm>.

⁷ Japánul a *Uchi no kaisha wa takusan no ?onna o hoshigatte iru* ‘A cégünknek sok nőre van szüksége’ mondat mulatságos, mert az *onna* ‘nő’ szó szexuális konnotációt idéz fel (nem így az *otoko* ‘férfi’).

feleség mellett (ki)tartott nő’, *bachelor* ‘agglegény’, de *spinster* ‘vénlány’, illetve a *host* ‘házigazda’, amelynek párja a *hostess* jelentése szokásos esetben nem ‘háziasszony’, hanem valami más, pl. szállodában vagy bárban dolgozó női alkalmazott. Az angol *nurse* ‘ápolónő’ szó elé felesleges kitenni a *female* ‘női’ jelzőt, hiszen a jelöletlen eset a kórházban a „nővérke” (vö. viszont *male nurse* ‘férfi ápoló’), míg a *doctor* szó tipikusan férfiakra utal, a *woman/lady doctor* ‘orvosnő’ a speciális (jelölt) eset).

Amikor az 1970-es években azt kezdték szorgalmazni, hogy az angolban a „részhajlító” *man* ‘ember, férfi’ szót tartalmazó kifejezéseket módosítsák, még a vérmes feministák sem képzelték azt, hogy ezáltal egycsapásra meg lehet szüntetni diszkriminációt jelző nyelvi féloldalasságot, illetve azokat a torz jelöltségi viszonyokat, amelyeket a nyelv konzervál. A javasolt módosítások némelyike egyébként gyorsan elterjedt, pl. *chairman* → *chairperson* (*chair*) ‘elnök’,⁸ *fireman* → *firefighter* (*fireperson*) ‘tűzoltó’, *freshman* → *first-year student* ‘elsőéves’, *mailman* → *mail carrier* ‘postás’, *mankind* → *humankind*, *humanity* ‘emberiség’, mások viszont ma is ritkák vagy tréfának hatnak, pl. *weatherman* → *weatherperson* ‘meteorológus (a tévében)’ vagy *clergyman* → *clergyperson* ‘egyházi személy’, *waiter/waitress* → ?*server* ‘felszolgáló’ (Bebout 1995). Lehet, hogy az ‘ember’ értelemben általánosított, de valójában ‘férfi’ jelentésű szó helyettesítése a semleges ‘személy’ jelentésével hozzájárul bizonyos sztereotípiák jobblétre szenderüléséhez, de tudnunk kell, hogy az ellenfél végülis nem a szó, hanem a *jelöltségi konvenció*. Az Új Magyar Tájszótárban olvasom: „*Vót nekik két gyerékik: egy gyerék még egy lány*” (2: 743). A magyar nyelvjárásokban a *gyerek*, illetve a köznyelvben az *ember* nem vonatkozik kifejezetten nőnemű személyekre (pl. ?*Itt volt egy ember és azt mondta, hogy a férje az osztálytársad volt*). A ?*Marie Curie was the first Polish man to receive the Nobel Prize in physics* ‘?Marie Curie volt az első lengyel ember, aki fizikai Nobel-díjat kapott’ mondat angolul is, magyarul is furcsa. A ‘férfi’ és az ‘ember’ jelentésű szavak eltérnek nemcsak magyarul, hanem például görögül (*ἄνθρωπος/ἄνθρωπος*), vagy latinul (*vir/homo*) is, de a sztereotípiák és a jelöltség szempontjából mellékes, hogy ezekben a nyelvekben az ember/férfi distinkció világos, míg az angol *man* esetében ez összemosódik.

Sok nyelvben ismert jelenség az, hogy a nem szempontjából jelöletlen esetben a névmási egyeztetés hímnemű lesz.⁹ Hímnemű például a franciában az a melléknév, amely egyszerre vonatkozik egy nyelvtanilag hímnemű és egy nőnemű főnévre (*un père*

⁸ A *Madam Chairman* megszólítást sok angol anyanyelvű szégyenkezés nélkül használja.

⁹ Talán ez magyarázza, hogy a korpuszokban legalább háromszor gyakoribbak a hímnemű névmások, mint a nőneműek, vö. Corbett (1991: 221).

et une mère excellents ‘egy nagyszerű apa és anya’).¹⁰ Az angolban is hímnemű névmás utal vissza ilyen esetben. Talán észre sem vesszük, hogy az angol *Every student must pay his tuition fee* ‘Minden diáknak be kell fizetnie a tandíját’ mondatban hímnemű birtokos névmás szerepel akkor is, ha történetesen férfiakra és nőkre is vonatkozik. Kivétel persze, ha a hímneműekre való vonatkozás kizárt, pl. *?Everyone in New York State is entitled to an abortion if he wants it* ‘New York államban mindenkinek joga van az abortuszhoz, ha (ő, hímnemű) igényli’ (Waugh 1982: 305). Igen ritka a nyelvekben a semleges értelmű nőneműség, bár nem példátlan. A modern héberben a *Lispor ad eser!* ‘Számolj el tízig!’ mondatban nőnemű számnév áll (**Lispor ad asara!* lenne hímnemben). Számláskor is a nőnem használatos: *Achat, shtayim, shalosh...* ‘Egy, kettő, három, ...’ (nem pedig **Echad, shnayim, shlosa...*).¹¹ A „semleges értelmű” hímnem ellen a feministák fevették a harcot, mondván, hogy az ilyen nyelvhasználat erősíti a nők marginalizációját — mintegy „láthatatlanná” téve őket. Két megoldást is javasoltak azok, akik ezzel a helyzettel nem akartak megbékélni.¹² Az egyik egy mesterséges közös nemű (epicén) névmás megalkotása volt: a 19. századtól kezdve több javaslat született, de az eddigi nyelvújító ötletek nem bizonyultak sikeresnek. A másik megoldás a mondat átfogalmazása: *Ask anyone and he will tell you* → *Ask anyone and they will tell you* ~ *Ask anyone and he or she will tell you* stb. ‘Kérdezz meg bárkit és megmondja’. A névmások háborúja azonban valójában nem a névmásokért folyik — bár talán van olyan nyelvész vagy feminista, aki ezt képzele. Az igazi cél a nyelvi diszkrimináció létezésének tudatosítása, a problémára való odafigyelés kialakítása. Ez a „consciousness-raising” pedig sikeresnek mondható, mert egyre több írástudó figyel oda arra, hogy kerülje a „második nemet”¹³ semmibe vevő, diszkriminatív vagy sértő fogalmazásmódot.

A nyelvhasználat és a nemiség kapcsolatában a második nagy kérdéskört a társalgási stratégiák és interakció nemek szerint eltérő normái jelentik (Tannen 1993, 1997). A nem szerint helyes nyelvi viselkedést (angol: *gender appropriate language behavior*) — a társadalom tanítja meg nekünk.¹⁴ A nemi szocializáció alapelve igen egyszerű: az erő

¹⁰ A latinban is van ilyen egyeztetés, pl. *Quam pridem pater mihi et mater mortui essent* ‘milyen rég halottak már apám és anyám’, bár néha semleges alak is lehetséges (Kühner & Stegmann 1955: 44–52).

¹¹ Dixon (1992: 87–88) említi az Amazonas mentén beszélt madi nyelvet, ahol nőnemű alakot kell egyeztetni többes számban az élőlényeket jelölő hímnemű főnevekhez és az 1. és 2. sz. névmásokhoz.

¹² Bodine (1975b), Baron (1981, 1986), Zuber & Reed (1993), Newman (1992, 1996), Livia (2000), illetve a feminista nyelvtervezéshez Pauwels (1998).

¹³ Simone de BEAUVOIR (1908–1986) műve a *Le deuxième sexe* (1949) magyarul is olvasható: Beauvoir (1969).

¹⁴ Margaret Thatchernek például, aki az 1980-as években Nagy-Britannia miniszterelnöke volt meg kellett tanulnia „férfiasabban”, azaz alacsonyabb frekvencia-tarományban és keskenyebb intonációs sávban beszélni. “both to lower her average pitch and to reduce her pitch range and was advised to try to maintain a steady pitch to carry her voice through rather than over the noise.” (Romaine 1994: 105)

egyenlőtlen elosztása. A férfiak az erő letéteményesei, ez határozza meg a nemek szerinti stratégiákat. A férfinak aktív és kompetitív lénynek kell lennie és irányítania kell a diskurzus menetét (Kramer 1975, Octigan & Niederman 1979, Wetzel 1988, Uchida 1992, Abe 2000). Az erő kisajátításával függ össze, hogy a nők jobban meg tudják a másikat hallgatni: inkább kooperatív mint kompetitív társalgók. Ez magyarázza, hogy a női beszédben az érzelmi (affektív) és a másikkal való szolidaritást jelző elemek száma nagyobb (Leet-Pellegrini 1980, Edelsky & Adams 1990). Tudnunk kell azonban, hogy a női társalgási stílusról szóló sztereotípiák egy részét az empirikus kutatások nem erősítették meg. A konkrét elemzések szerint nem bizonyultak igaznak az olyasféle állítások, hogy a női beszédben gyakoribbak a többértelmű és homályos kifejezések, a tompítás és a bizonytalanság vagy a folyamatos megerősítés igényének jelzései (vö. Lakoff 1973, 1975 és Dubois & Crouch 1975, Brouwer & al. 1979, Johnson 1980). Az empirikus elemzések cáfolják azt is, hogy a nők többet beszélnek, mint a férfiak „és főleg lényegtelen dolgokról”. A különeműek párbeszédeiben (ahol a megnyilvánulások időtartama egybevethető) a férfiak jóval többet beszélnek, mint a nők, azaz a férfiak „viszik a prímet”. Azt, hogy ki milyen fajsúlyú témákról beszél nehéz objektíven és pontosan mérni (Kipers 1987). Bizonyos, hogy sok kultúrában nem tolerálják, ha az „erős” férfi (pipogya módra) a belső világáról és érzelmeiről beszél. A megszólalás és félbeszakítás jogát az erő elve determinálja: ezt mutatja, hogy azonos neműek közötti diskurzusban a félbeszakítások száma alacsony, de különeműek közötti diskurzusban a férfiak jóval többször szakítják félbe a nőket, mint fordítva (Zimmerman & West 1975, West 1984, James & Clarke 1993). A szakirodalom áttekintéséhez Holmes (1993, 1997), Nordenstam (1992), Gunther (1996), Johnson & Meinhof (1997) és Coates (2003).¹⁵

Azok a közhelyek a legérdekesebbek, amelyek igazak. Ilyen a női nyelv általában vett udvarias voltáról (Holmes 1995) és helyességéről szóló sztereotípia. A nők ritkábban használnak nem standard nyelvi elemeket, illetve „durva” kifejezéseket. Ez magyarázható a női lélek finom redőzete alapján is, de talán nem független a nőkre nehezedő külső, szociális nyomástól sem. Az empirikus kutatások igazolták, hogy a nők kevesebb „helytelen”, stigmatizált formát használnak mint a férfiak, vö. pl. Labov (1966: 288, 1970), Trudgill (1974), Deuchar (1988), Fasold (1990: 92–102), illetve Cicero *De Oratore* III. 45. Trudgill szerint a nők ezzel bizonytalan helyzetüket ellensúlyozzák, Fasold szerint pedig alárendelt helyzetük ellen tiltakoznak („szubtilisan és szubliminálisan”). A férfiak pedig azért választják az alacsony presztizsű formákat,

¹⁵ A nemi sztereotípiák tükröződnek a kínai és japán nevekben, bár az utónév alapján nem mindig lehet tudni a viselője nemét. A kínai 浩 *hao* ‘hatalmas’, a 龍 *long* ‘sárkány’ vagy a 耀 *yao* ‘fény’ női utónévként nehezen elképzelhető, fiúgyermek pedig nem kapja a 碧 *bi* ‘jåde’, 荷 *he* ‘lótusz’ vagy a 婷 *ting* ‘kecses’ utónevet (Sung 1981, Lin 1988). Hasonló sztereotípiák jellemzik a japán névadást is.

mert ezek a színtelen és szagtalan standarddal szemben rejtett presztizzsel rendelkeznek: humorral, erővel, őszinteséggel és természetességgel. Olyan közösségekben, ahol a nők mozgásteret túlterjed a gyáron és a lakóhelyen, a nők inkább megismerik a nyelv választékosabb, társadalmi értékelés szerint „jobb” változatait (Milroy 1980). Labov (1990, 2001: 293) szerint a nők a regionális normáktól a férfiaknál hajlamosabbak elszakadni, ugyan a nők az explicit normát (*norms that are overtly prescribed*) jobban követik a férfiaknál, de a hallgatólagos normától inkább eltérnek. Sok nyelvi változás esetében a nők nyelvhasználata bizonyíthatóan előbb jár, mint a férfiaké, de nem igaz, hogy mindig és mindenütt a nők lennének a nyelvi változás „mozgatói” (Holmes 1996).

A nők szerepe a nyelvi változásban, a nyelvváltásban, a közösség eredeti nyelvének megőrzésében attól a társadalmi viszonyrendszertől függ, amelyben élnek. A változás élén járnak a nők sok közösségben, ahol a nyelvváltás társadalmi felemelkedésük, a kötöttségekből való megszabadulás eszköze, de láthatóan nem domináns a szerepük a nyelvhasználat változásában olyan bevándorló közösségekben, ahol a nők feladata az etnikum nyelvi és kulturális folytonosságának őrzése, a gyerekekkel és az idősekkel való törődés, ahol a nők ki sem mozdulnak a közösség szűkebb lakóhelyéről (pl. munkát is legfeljebb az azonos etnikumhoz tartozó nőkkel együtt vállalnak), vö. Johnston (1972), Smolicz & McHarris (1975), Solé (1978), Gal (1978, 1979), Clyne (1991).

Harmadik témakörünk a nemek szerint többé-kevésbé elkülönülő nyelvváltozatok, a genolektusok problémája. A magyarhoz és a finnugor nyelvekhez: Nagy & al. (1983), Huszár (1994), Aalto (1963), vö. még Aalto (1971). Feltehetően nincs olyan nyelv, amelyikben nyoma sem lenne valamiféle nemek szerinti nyelvhasználati polarizációnak. Egyes nyelvekben viszont még a ragozás is a beszélő és a hallgató nemétől is függ. Ilyen a kurux (kurukh), egy kb. kétmillió ember által beszélt dravida nyelv (Ekka 1972).

	‘jövök’	‘jössz’	‘jöttem’	‘jöttél’
férfi férfinak	<i>bardan</i>	<i>barday</i>	<i>barckan</i>	<i>barckay</i>
nő férfinak				
férfi nőnek		<i>bardi</i>		<i>barcki</i>
nő nőnek	<i>barʔen</i>	<i>bardin</i>	<i>barʔan</i>	<i>barckin</i>

A legrégebbi adatolt női nyelv a sumér változata, amelyet a neve *emesal* (Krecher 1967, Diakonoff 1974: 113–115, Schretter 1990). Ezt beszélik a nők és istennők az epikus szövegekben, illetve ezt használják a szolgálak (akik eunuchok voltak). A sumér jelöletlen változatától, az *emegirtől* az *emesal* hangtanilag eltér, pl. *šaḡan* > *šaman* ’tart’

(-ĝ- > -m-), továbbá g- > d-, -g > -b, d- > z-, n- > š-, és a szókészlete is kissé eltérő:

EMEGIR	EMESAL	JELENTÉS
<i>ana</i>	<i>ta</i>	‘mi(csoda)’
<i>za-e</i>	<i>di</i>	‘te’
<i>ene</i>	<i>du</i>	‘ti’
<i>gašan</i>	<i>nin</i>	‘hölgy’
<i>en</i>	<i>umun</i>	‘úr’
<i>munus</i>	<i>nunus</i>	‘nő’
<i>gal</i>	<i>mal</i>	‘marad’

Az amerikai nyelvek kutatói már korán felfigyeltek a férfi és női nyelvváltozatok különbségeire. Franz Boas utal arra, hogy egyes inuit (eszkimó) dialektusok női beszélői a szóvégi zárhangokat orrhangokkal helyettesítik (Boas 1911: 79). Itt említendő, hogy a legalább tízezer ember által beszélt csukcs (csukcsi, csukot) nyelvben a lányok /s/-szel helyettesítik a női beszédben „illetlennek” számító /č/ és /r/ hangokat, pl. *čumnata* > *sumnata* ‘(szarvas)bakkal’, *ramkič-in* > *samkissin* ‘emberek’ (Bogoras 1922: 665, Bouda 1953).¹⁶ Edward Sapir írta le a női és férfi nyelvváltozat működését a ma már kihalt kaliforniai yana nyelvben (Sapir 1929). A yana „férfinyelvet” férfiak használják, amikor férfiakhoz szólnak (F→F), egyéb esetekben (F→N, N→F, N→N) a „női nyelv” használatos (a nők férfinyelvet használnak, ha egy férfi szavait idézik). A női formákban a szóvégi magánhangzó redukált, az előtte álló mássalhangzó pedig hehezetes és zöngétlen. Ha egy névszó töve egyszótagú, illetve hosszú magánhangzóra végződik, akkor a férfinyelvben *-na* elemmel, a női nyelvben gégezárhanggal bővül, pl. F ‘*i-na* | N ‘*iʔ* ‘bot, fa’, lexikális különbség pl. az *a-* | *ni-* ‘(férfi|nő) megy’. Egy

Montanában beszélt algonkin indián nyelv, a gros ventre férfi és női beszélőinek kiejtésében szabályosan állnak szemben a (férfi) palatalizált [č]/[dy] és a női veláris [k], [ky] mássalhangzók (Flannery 1946, Taylor 1982), pl. férfi *ičénebič* | női *ikénebič* ‘puskája’, férfi *dya'tsa* | női *kya'tsa* ‘kenyér’. A férfi és női változat szókészletében és nyelvtanában is kissé eltér. Egy ma kb. 4000 ember által beszélt amerikai indián nyelvben, a lakhotában a felszólításokban a nők a *ye* vagy a *nit^ho*, a férfiak pedig a *yo* vagy a *ye^ho* partikulát használják (*He čušni ye!* | *He čušni yo!* ‘Ne csináld!’), a meglepetést kifejező partikulák pedig a nőknél a *yele* és a *yema*, a férfiaknál a *yelo* és a

¹⁶ A csukcsot a Csukot-félszigeten beszélik. Rokona a kerek kb. 200, a Kamcsatkán beszélt korják kb. 5000, az alutor kb. 2000, illetve az itelmen (kamcsadal) kb. 300 beszélővel.

yewa, vö. Buechel (1939), Boas & Deloria (1941), Rood & Taylor (1996) és <http://www.lakhota.com>. A bensőséges jeleként a férfiak használnak női partikulákat, ha nőkhöz vagy gyerekekhez szólnak, de kerülnek a férfinyelvi nyomatékosító *yelo* partikulát a náluk idősebb vagy magasabb rangú személy jelenlétében. A családfőnek számító nők férfinyelvi partikulák használatával jelzik a státusukat.

Elméletileg is érdekes kérdés vetődött fel egy délkeleti indián nyelv a koasati genolektusainak vizsgálata kapcsán: a státus és a nemi identitás nyelvi jelzésének összefüggése. Ennek a genolektusnak klasszikus feldolgozása Haas (1944), vö. Kimball (1991, 1994). A Kimball (1987) megjelenése nyomán kialakult vita fő kérdése az volt, hogy egyáltalán nemek szerinti változatokról van-e szó, hiszen a beszélő nemétől függő választások a státust is tükrözik (Saville-Troike 1988, Kimball 1989).

Egy másik elméleti szempontból is izgalmas kérdés az, hogy milyen mértékben térhet el egymástól a férfi és a női genolektus. A férfi és női beszéd „teljes elkülönülésének” egyik állítólagos példája az 1920 táján kihalt dominikai karib (iñeri, kalinago) és az arawak nyelv esete.¹⁷ Jean Baptiste du Tertre utalt először arra, hogy az őslakos dominikai férfiak és nők nem ugyanazon a nyelven beszélnek (Du Tertre 1654: 462).¹⁸ Egy 1634–1653 között Dominica szigetén élt misszionárius, Raymond Bréton ([1665] 1892, [1666] 1900, [1667] 1968, 1978) pedig lejegyezte azt a helyi hagyományt, hogy a „szigeti karib” férfi és női nyelvváltozata eredetileg két külön nyelv volt. A Dominica arawak lakóit legyőző karib törzsfőnök az arawak férfiakat legyilkoltatta, így az arawak nyelv csak a nők körében maradt fenn. Breton (1978: 16–17, 132) szerint nevetséges lenne, ha a nőkhöz a férfiak nyelvén szólnának és viszont (*ridiculumque inter eos cum mulieribus mascula lingua loqui et vice versa*). Charles de Rochefort a *Histoire naturelle et morale des iles Antilles de l’Amerique* c. művében azt fejtegeti, hogy a karib férfiaknak sok sajátos kifejezésük van, amelyeket a nők értenek, de nem mondanak ki, és a nőknek is vannak olyan szavaik, amelyeket a férfiak nem használhatnak anélkül, hogy nevetség tárgyává ne tennék magukat: ezért úgy tűnik, hogy a társalgás során a nők más nyelvet használnak, mint a férfiak (Rochefort 1665: 449).¹⁹ Rochefort említi, hogy a karibok arawak nőket vettek feleségül, akik az

¹⁷ A másik állítólagos példa az Amazonas mentén élő törzsek tagjai közötti exogám házassági szokásokkal függ össze, vö. Sorensen (1972).

¹⁸ Nem a Dominikai Köztársaságról van szó, hanem a Kis-Antillák Dominica nevű szigetéről. Ma a szigetlakók nyelve a kreol francia patwa (< fr. *patois*). A mintegy 30 nyelvből álló karib nyelvcsalád névadó nyelvét kb. húszezren beszélik Venezuelában, Suriname-ban és Guianában. Az arawak nyelvcsaládba tartozó félszáz nyelvet háromszázezer beszélik Közép- és Dél-Amerikában, de az arawakot magát csak másfélezer használják a partvidéken. Rokonait viszont, a guajirót (Kolumbia és Venezuela) és a fekete karibot (garífuna; Honduras, Guatemala, Belize) sok százezer ember beszéli.

¹⁹ “*Les hommes ont beaucoup d’expressions, qui leur sont propres, que les femmes entendent bien, mais qu’elles ne prononcent jamais; et les femmes ont aussi des mots et des phrases, dont les hommes*”]

arawakot a lányaiknak adták tovább, mert a fiúk 5–6 éves koruk után már áttérnek a férfinyelv használatára. Du Puis ([1652] 1972: 195–196) szerint a nők nyelve teljesen más, mint a férfiaké: bűn lenne másként beszélniük, eltekintve attól, amikor férfiakkal társalognak, maguk pedig kigúnyolják azokat a férfiakat, akik női nyelven beszélnek.²⁰

Az egykorú forrásokot a mai szaktudósok újraértelmezték. Rámutatnak arra, hogy például Rochefort szótára csak a szavak tizedét jelölte meg a “H” és “F” betűjellel, azaz kizárólag férfi, illetve kizárólag női nyelvi elemként, és a 17. századi források elemzése azt mutatja, hogy a nemek szerinti használatban polarizált elemek száma a szókincs 10–20 % közé esik. Rámutatnak arra is, hogy forrásaink szerint a férfiak egy harmadik nyelven beszéltek formális helyzetben vagy szárazföldi karib szövetségeseikkel — ez a nyelv pedig bizonyosan a karib volt, vö. Bréton (1978: 133), Du Puis ([1652] 1972: 195–196) és Labat ([1713?] 1722: VI.127).²¹ Végül: ezt a két megfigyelést összekapcsolják azzal a ténnyel, hogy a „szigeti karib” nem karibi nyelv volt, hanem egy karibi szókincset beolvasztó arawak nyelvjárás. Valószínű tehát az, hogy a férfiak és nők nem két külön nyelven beszéltek: a nők az arawakot használták, a férfiak pedig egy karibi elemekkel dúsított arawak dialektust, vö. Adam (1879), Taylor (1951), Taylor & Hoff (1980) és Hoff (1994). A dolog így is érdekes — bár biztosan nem annyira, mintha Dominica szigetén a férfiak és nők más nyelven beszéltek volna.

A harmadik elméletileg is érdekes, de alig érintett kérdés, hogy a nők melyik rétege használja a genolektális elemeket: mennyire sajátos (rétegspecifikus vagy affektált) az ilyen regiszter a női nyelven belül. Például ma fiatal japán nők között divatba jött az, hogy önmagukra az utónevükkel utalnak: *Ayu wa Burapi to aitai*. ‘Én (vagyis Ayu[mi]) szeretnék találkozni Brad Pitttel.’ Nem is beszélve a tizenéves lányok (*kogyaru*) a kívülállóknak számára alig érthető nyelvéről vagy az idősebb nők sajátos nyelvhasználatáról, pl. *O-mata* ‘Bocsi, hogy megvárattalak’ vagy *Chotto o-senchi ni natta wa* ‘Olyan szentimentális kis hangulat van rajtam’.²² A magyar női nyelvben is vannak a nők egy szűk rétegére jellemző és modoros elemek. Érdekes ebből a szempontból is pillantást vetni a kínai és a japán női nyelvhasználatra.

n’usent point à moins que de se faire moquer. De la vient, qu’en une bonne partie de leur entretien, on diroit que les femmes ont un autre langage que les hommes.”

²⁰ “*Les femmes ont une langue tout différent de celui des hommes: & comme ce seroit un crime entr’elles de parler autrement quand elles ne sont pas obligées de converser parmi les hommes, aussi elles se moquent des hommes qui se servent de leur façon de parler.*”

²¹ Jean Baptiste Labat műve nehezen hozzáférhető. A Library of Congress példányából az utolsó négy kötet hiányzik. Teljes példány: Médiathèque. Arles, Bouches-du-Rhône, mediatheque@ville-arles.fr, <http://www.ville-arles.fr>. Létezik egy kétszáz oldalas válogatás is: *Nouveau voyage aux isles de l’Amérique (voyage au pays des flibustiers et des caraïbes)*...Paris: Les Œuvres représentatives, 1931.

²² Az *o-mata* az *o-matase shimashita* ‘Elnézést, hogy megvárattalak’ kissé bárgyú rövidítése, az *o-senchi* pedig az angol *sentimental* japánosított kiejtésű, csonkolt alakja a „nőies” *o-* tiszteleti prefixummal.

A kínai női nyelvről az első átfogó kínai tanulmány Shi (1984), amelyet Farris (1988) követ, vö. még Fan (1996), Lung (1997ab). Marjorie Chan honlapján keresztül egy bibliográfia és sok tanulmány elérhető: <http://deall.ohio-state.edu/chan.9/g-bib.htm>. Az alábbiakban Chan (1998a) adataira támaszkodom. Fontos források még Cheng & al. (1984), Cheung (1991), Gilmartin (1994), Hershatter (1998), az antropológiai háttérhez, vö. Ahern (1975). A kínai nyelvben létezik például többféle „nőies kiejtés” (女國音 *nü guoyin*), így a szótag eleji bilabiális /w/ helyett a labiodentális approximáns [v] használata — főként a *wei*, *wen*, *weng*, ritkábban a *wan* szótagban (Hu 1991a, [Hu] 1991bc, [Shi] 1984, [Shen] 1987). Ez általában jellemző a rádió és tévébemondók beszédére, még a férfiakéra is. A „cicamicás hangzás” (娘娘腔 *niangniangqiang*) megnevezés egy modoros női társalgási stílusra vonatkozik, amely 撒嬌 *sājiāo* néven is ismert. Farris (1991, 1992, 1994, 1995) szerint nagyon sok fiatal nő ilyen stílusban beszélget a fiújával vagy férjével. A *sājiāo*-nak vannak nem verbális jegyei is (csücsörítés, szemjáték stb.), de vannak fonetikai ismérvei is, pl. a magánhangzók megnyújtása, a hehezetes mássalhangzók aspirációjának gyengítése, az éles (strident) palatálisok lágyítása. Az utóbbi azt jelenti, hogy a palatális zárhangokat (vö. magyar <ty>, <gy>) és a magyar *pech* szó végén is előforduló palatális réshangot (IPA [ʃ, ʧ', ʧ]), pinyin betűírásban: <j, q, x>) a fogmederhez közelítve ejtik: [ts, ts', s] (pinyin <z, c, s>), pl. a *xiong* szótag [s'ɿŋ] ejtése [ʧɿŋ] helyett (Hu 1991a: 51, Cao 1987). A „nőiesség” megnyilvánul a pragmatikai-szintaktikai formákban (Hong 1997) és a szóválasztásban is. Vannak olyan kifejezések, amelyeket tipikusan a nők használnak, pl. *sǐguǐ* 死鬼, tkp. „döglött kísértet”, a férj pejoratív megnevezéseként (nem pedig szitokszóként: ‘Rohadt dög!’), 討厭 *tǎoyàn* ‘De ciki! (nem pedig ‘Gusztustalan!’), 我的媽呀 *wǒde mā ya* ↑ ‘Ó, anyukám!’ ([Shi] 1984: 219). A 我 *wǒ* ‘én’ névmás helyettesítése a 人家 *rénjiā* (≠ magyar „az ember”) kifejezéssel nőies. A női nyelvet jellemzi a 嘛 *ma* mondatvégi diskurzusjelölő gyakori használata (ez nem azonos a kérdőmondati 嗎 *ma* partikulával). „Nőies” sok más mondatzáró partikula (*ya* 呀, *ne* 呢, *la* 啦, *ye* 耶)²³ és indulatszó (*aiyo* 哎喲 vagy *aiya* 哎呀) használata is (Erbaugh 1995). A női beszédben az egyébként felszólítást, kérést kifejező mondatzáró *ba* 吧 közléstagoló partikulaként jelenik meg ([Hu] 1981: 419, 1991c: 71), pl. 我吧, 昨兒吧, 給她打了個電話. *Wǒ ba, zuór ba, gěi tā dǎle ge diànhuà*. ‘Én #ba# tegnap #ba# felhívtam’.²⁴

²³ Az északkínai köznyelvtől teljesen különböző kantoni kínai nyelvben legalább harminc gyakori és számos ritkább partikula létezik (Kwok 1984, Ball 1924, Luke 1990, Matthews & Yip 1994: 338–358). A női nyelvet jellemzi az attitudinális partikulák gyakori használata és mondatvégi halmozása. Egyes diskurzusjelölőket a nők sokkal gyakrabban használnak: ilyen pl. a *je* és különösen a *jek* (Chan 1998b).

²⁴ Nincs mód itt ismertetni az utóbbi évtizedek egyik nagy nyelvészeti felfedezését, azaz mindazt, amit a Hunanban található Jianyong járásban évszázadokon keresztül létezett, önálló (kb. 1700 jeltől álló) írásrendszert kialakító női írásbeliségről tudunk, vö. [Xie] (1991), [Shi & al.] (1995), Chiang (1995),

Japánban a Muromachi korszakban (14–16. Század) már létezett egy többszáz szavas sajátos szókészlettel rendelkező, udvarhölgyek (女房 *nyōbō*) által használt, ezoterikus nyelvváltozat, a 女房詞 *nyōbō-kotoba* (Kunita (1964–1977)). Csaknem félezer olyan „udvarhölgyes” kifejezést sorolnak fel a forrásaink, mint *i-no-naka* ‘víz’ (tkp. ‘kútbeli’), *nami-no-hana* ‘só’ (tkp. ‘hullámvirág’), ez utóbbi *shiro-mono* (tkp. ‘fehér dolog’) néven is. Ez a zárt női csoportnyelv a 17. Század vége felé már kilép az udvari nyelvhasználatból, amit jól mutat, hogy egyes “udvarhölgyes” kifejezések használatát javasolják a közrendű nők beszédének ápolására szolgáló tankönyvek, pl. az *Onna Chōhō-ki* (1692), ezekhez vö. <http://www.lib.nara-wu.ac.jp/nwugdb/jindex.html> honlapot (japánul). A mai női nyelv konzervatív változatában az *o-hiya* ‘víz’ (*o-mizu*) és a tiszteleti *meshiagaru* ‘eszik’ (jelöletlen vált. *taberu*) a *nyōbō-kotoba* szókészletéből ered. Ez a palotából lesüllyedt nyelvváltozat („gesunkenes Kulturgut”), az úrinők nyelve fuzionált egy a 17. századtól adatolt másik csoportnyelvvél, a kurtizánnnyelvvél 遊女語 *yūjo-go* ([Yamazaki] 1973–76). Eredetileg kurtizánnnyelvi forma volt a tiszteleti *o-yomi-ni naru* ‘olvas’ forma (jelöletlen vált.: *yomu*). A *nyōbō-kotoba* és a *yūjo-go* többszáz szavas sajátos szókészlettel és nyelvtannal rendelkezett: mindkettő fontos forrása volt a mai japán női nyelvnek, és mindkettő egyszerű csoportnyelvi változat volt, bár „nyelvek”-nek szokás őket nevezni. A női nyelvek” egységesülése során a 19–20. században létrejött egy jól körülírható és általánosan elterjedt japán női nyelvi norma ([Sugimoto] 1985, [Terada] 1993, [Peng] 1981, Reynolds 1985, Ide & Terada 1998, Shibamoto 1985ab és különösen 1987, Ide & McGloin 1991ab, Takahara 1991).

A „női nyelv” létezésének a mai japán kultúrában is van jelentősége (vö. Huber 1992, Iwao 1993). Egy 2001. januárjában a Japán Kulturális Minisztérium által végrehajtott felmérés során 3000 véletlenszerűen kiválasztott japán véleményét vizsgálták meg a japán nyelv állapotát illetően — ebből 2192 interjú volt értékelhető (国語に関する世論調査). A interjúalanyok szerint a japán nyelv „romlik”, mert

AZ EMBEREK...	ÁLTALÁBAN	A MUNKAHELYEMEN
...durván beszélnek.	50%	36%
...már köszönni sem tudnak rendesen.	48%	30%
...sértően beszélnek.	45%	33%
...obszcén kifejezéseket használnak.	43%	19%
...rosszul használják a tiszteleti formákat.	36%	33%
...hanyagul fejezik ki magukat.	34%	24%

Silber (1994, 1995), Liu (1997), [Zhao] 1992, Zhao (1998)

A férfiak nőiesen beszélnek.	22%	8%
A nők férfiasan beszélnek.	15%	3%

Az interjúalanyok mintegy ötöde szerint tehát a férfi és női nyelv közötti határvonalat mai beszélők sokszor figyelmen kívül hagyják. A válaszadók 52%-a úgy vélte, hogy a nemek nyelvhasználata közötti különbségek létezése jó dolog, 35% szerint pedig ez az élet rendje, tehát nincs mit tenni. A genolektusokat csak a megkérdezettek 8%-a törölné el (az interjúalanyok 5%-a „nem tudom”-mal válaszolt). A genolektusokat eltörölni kívánók aránya a 16–19 éves lányok és a 20–29 éves nők között a legnagyobb (21% illetve 13%). A másik nemnél ugyancsak ebben a korcsoportban a legnagyobb a nemek szerinti nyelvhasználattal való ellenérzés (de az arányszám csak 12% és 9%).

A japán „női nyelv” szakirodalmában kevés szó esik a legfontosabb tényről: a női genolektus 20. század végére jól elkülönülő életkori és szociális típusokra bomlott. Az idősebb nők még őrzik azt a változatát, amely hagyományosan „nőies”-nek (*onna-rashii*) minősül, de a cirkalmas-kacifántos kifejezésekkel élő változatok (*asobase-kotoba* stb.) visszaszorultak. Idősebb úrasszonyoktól persze ma is lehet olyan mondatokat hallani, mint *O-dekake asobashimashita* ‘Elment otthonról’. A hagyományosan nyersnek tartott kifejezések a férfiak nyelvéből ritkán mennek ugyan át a női nyelvbe, de a női nyelv szavainak zöme ma már a férfiak számára is használható. Ma a férfinyelvben is gyakran *o-* tiszteleti képzővel („nőies módon”) fordul elő számos főnév: (*o-*)*kane* ‘pénz’, (*o-*)*hashi* ‘evőpálcika’, (*o-*)*furo* ‘fürdő’, (*o-*)*mizu* ‘víz’ stb. (vö. Shibata 1972). A mondatzáró partikulák különbségei továbbra is markánsak (Sakata 1991), de egyébként a férfi és női beszéd közötti különbség főként statisztikai, preferenciális jellegű.²⁵

	FÉRFINYELV	NŐI NYELV	MAGYARUL
1.	<i>umai</i>	<i>oishii</i>	‘jóízű/finom’
2.	<i>kuu</i>	<i>taberu</i>	‘kajál/eszik’
3.	<i>chichioya ~ oyaji</i>	<i>chichioya ~ otōsan</i>	‘a papa/apám’
4.	<i>Kuru ka na.</i>	<i>Kuru kashira.</i>	‘Eljön-e vajon?’
5.	<i>Kireina niwa da na.</i>	<i>Kireina o-niwa desu koto.</i>	‘Mily szép a kertjük!’
6.	<i>Kireina-n da ne.</i>	<i>Kireina no ne.</i>	‘(Ugyanis) szép.’
7.	<i>Sorede ii yo.</i>	<i>Sorede ii wa (yo).</i>	‘Így jó lesz.’
8.	<i>Shinakute mo ii yo.</i>	<i>Shinakute mo ii no yo.</i>	‘Nem kell csinálni.’
9.	<i>Iku ne.</i>	<i>Iku wa ne.</i>	‘Na, akkor megyek.’

²⁵ Ford.: *kuru* ‘jön’, *kirei(na)* ‘szép’, *sorede* ‘így’, *ii* ‘jó’, *shinakute mo* ‘ha nem is csinál-’, *desu* (kopula).

10.	<i>Umai zo/ze.</i>	<i>Oishii desu ne.</i>	‘Jóízű.’
-----	--------------------	------------------------	----------

Az 5. példa hallatán a fiatal nők nevetése bizonyítja, hogy a *koto* partikulát használó hölgy életkora és (önmaga által vélt) státusa nem lehet azonos a többi mondatot használó nőkével, vö. még *Kono hana wa utsukushii koto!* ‘Jaj, de egy gyönyörű egy virág ez!’, *Oishii o-ryōri desu koto!* ‘Oly ízes ez az étel!’ stb. Viszont a mai női nyelvben nyomatékosító-magyarázó funkcióban használt *mono* partikula nem osztályjellegű és modoros, pl. *Are hoshii desu mono!* ‘Az annyira kéne nekem’. A következő párbeszédében²⁶ A: *Dōshite tabenai-n dai?* ‘Miért nem eszel?’ → B: *Kono ryōri kirai nan desu mono* ‘Ezt az ételt nem szeretem, azért.’ „A” nyilván férfi, mert a *dai* kérdő partikulát szinte csak férfiak használják, „B” pedig nő (a *dai* és a *mono* helyett mindkét esetben elképzelhető a nemi identitást nem jelző partikula használata is).

²⁶ Ford.: *dōshite* ‘miért’, *tabenai* ‘nem eszik’, *kono* ‘ez’, *ryōri* ‘étel’, *kirai* ‘utál’.